

MUZIEJININKŲ UŽRAŠAI

Lietuvos kariuomenės fortifikacija: Jonavos geležinkelio tilto gelžbetoninės slėptuvės

Istorikas Vytautas Petrikėnas

Kariuomenės štabo viršininkas pulkininkas Jonas Černius 1935 m. kovo 30 d. davė nurodymą Karo technikos viršininkui paruošti aktyvių slėptuvių projektus ir sukurti gynybos bei ugnies planus Jonavos per Nerį, Lyduvėnų per Dubysą, Kartenos per Salantą ir Kėdainių per Nevėžį geležinkelio tiltams ginti. Reikalavimuose buvo išsakyta, kad vieno tilto gynyba turėjo būti vykdoma 1–2 aktyviosiomis slėptuvėmis, kurių kiekviena pritaikyta vienam kautynių skyriui. Slėptuvės turėjo atlaikyti iki 75 mm kalibro sviedinių pataikymus. Statybos darbus pavesta atlikti Susisiekimo ministerijai, o atsiskaitymus pagal sąskaitas vykdytų Krašto apsaugos ministerija. Karo technikos viršininkas 1935 m. liepos 15 d. Kariuomenės vadui pateikė raportą, kuriame sakoma: 1) senieji „blokhausai“ šalia Jonavos geležinkelio tilto esamomis sąlygomis ir esant tokiai būklei netinkami, todėl reikia statyti naujus įtvirtinimus – tris slėptuves; 2) slėptuvės turi būti suprojektuotos pagal vietoje sudarytus šaudymo planus vienai lengvojo kulkosvaidžio grandžiai – viena anga lengvajam kulkosvaidžiui „Brno“ ir 4–7 angos paprastiesiems arba automatiniams šautuvams (jei ateityje kariuomenė jais būtų apginkluota); 3) statyti aktyvias slėptuves vienam kautynių skyriui buvo neverta, nes brangiai kaituotų ir taptų lengvai demaskuojamais taikiniais atrilerijos ugniai, o artimai ir betarpiškai tilto gynybai pakako grandžių (juolab jei būtų ginkluotos automatiniiais šautuvais); 4) stovėjusius senuosius įtvirtinimus prie Jonavos tiltų siūlytą palikti – „blokhausuose“ padaryti gelžbetonines grindų/lubų 15 cm storio

perdangas, panaudojant juose buvusias geležines sijas, taip pat nudažyti maskuojamą spalva (tuo metu buvo balti).

1935 m. rugpjūčio 31 d. Karo technikos skyrius pateikė Kariuomenės štabo IV skyriui aktyvių slėptuvių sąmatą: Jonavos tilto 3 slėptuvėms suplanuota 25 000 litų, Lyduvėnų 3 slėptuvėms – 25 000 Lt, Kartenos 2 slėptuvėms – 20 000 Lt, Kėdainių 2 slėptuvėms – 16 000 Lt.

1937 m. liepos 27 d. inžinerijos majoras Juozas Vitkus pristatė trijų aktyvių gelžbetoninių slėptuvių įrengimo, prie Jonavos geležinkelio ir plentinio tiltų, projektą. Slėptuvių ambrazūrų kampai matuoti tiksliai parenkant taškus, o paklaida galėjo sudaryti ne daugiau 2–3°. Ambrazūrų įrengimui pagal projektą reikėjo pagaminti išardomus modelius iš lentų ir juos pastatyti numatytoje slėptuvės šaudymo angos vietoje. Angų–modelių koregavimas vyko kuo labiau priartėjant prie realios situacijos imitavimo, tad buvo naudojamas „Mauser“ šautuvas ir lengvasis kulkosvaidis „Brno“. Galutinai nustačius ambrazūrų modelius pagal konkrečiai tai ambrazūrai suprojektuotą šaudymo lauką, angų klojiniai buvo tvirtinami prie slėptuvės sienų klojinių, tuomet buvo pašalinami mediniai šaudymo angų modeliai ir klojiniai užpildomi betonu su armatūra. Betonavimo darbus buvo numatyta atlikti be pertraukų, norint pasiekti bendrą maksimalų tvirtumą ir konstrukcinį vientisumą. Darbams geležies armatūra buvo pristatoma iš geležinkelių valdybos, cementas, atsižvelgiant į atliktus Vytauto Didžiojo universiteto statybos medžiagų laboratorijos atliktus bandymus, buvo pirktas iš danų firmos „Alborg“, žvyras vežtas iš Kėdainių karjero, skalda naudota iš vietos akmenų (diametras 2–6 cm). Jau vykdant darbus buvo atlikta trečios slėptuvės statybų vietos korekcija – ji pastatyta 7 m toliau nuo Neries, kad išvengtų paplovimo pakilus vandens lygiui. Geresniam matomumui pasiekti, kai kurios šaudymo angos buvo sukeistos vietomis. Pirmoje slėptuvėje įrengta po papildomą ambrazūrą ir stebėjimo angą.

Pirmiausiai, 1937 m. rugsėjo 24 d., buvo užbaigti betonavimo darbai antroje slėptuvėje, po to, spalio 14 d., – trečioje slėptuvėje, o lapkričio 4 d. – pirmoje slėptuvėje. Po penkių savaitių nuimti klojiniai, iki gruodžio 4 d. numatytos slėptuvių vietos užpildos žemėmis ir apklotos velėna, siekiant jas užmaskuoti.

Pastatytų slėptuvių ugnies veikimo plane buvo keliamos itin svarbios užduotys. Tiek geležinkelio, tiek plentinis Jonavos tiltai buvo ginami visų trijų slėptuvių. Pirmą slėptuvę su 5 angomis šautuvams ir 1 kulkosvaidžiui turėjo ginti zoną virš tiltų, antra slėptuvę su 7 ir trečia su 6 angomis šautuvams bei po vieną lengvajam kulkosvaidžiui saugojo priartėjimą prie tiltų ir svarbių jų konstrukcinių elementų (užminavimui trukdyti). Pirmą slėptuvę flankavo antrą iš dviejų pusių, tuo tarpu antroji slėptuvę flankavo iš vieno šono pirmą ir iš abiejų šonų trečią slėptuvę. Trečia slėptuvę iš abiejų pusių ugnimi dengė antrą ir dalinai pirmą slėptuves, apšaudant priėjimus prie geležinkelio pylimo nuo Jonavos pusės. Prie tiltų nebuvo galima priešui priartėti, neapšaudant nors vienai slėptuvei. Siekiant išvengti pačių slėptuvių užminavimo, buvo įrengtos tokios ambrazūros, pro kurias gynėjai galėjo išmesti puolamąsias granatas ir taip likviduoti priešą neapšaudomoje zonoje. Slėptuvės buvo pritaikytos atlaikyti vienetinius 75–77 mm kalibro artilerijos sviedinių pataikymus. Objektų pamatų, sienų ir perdengimų storis prieš tokius kalibrus buvo apskaičiuotas pasitelkiant kitų valstybių analogus bei karo praktiką. Derėtų atkreipti dėmesį, kad slėptuvių ugnies plane buvo rekomenduota, slėptuvių gynėjus apginkluoti automatiniais ginklais, nes nakties metu šautuvų ugnis tolimesniuose atstumuose galėjo „silpti“. Trasuojančių kulku efektas suderintas su tankia ugnimi galėjo užtikrinti lengvesnę ugnies koregavimą bei padidinti jos taiklumą. Tačiau vėliau, jau vykdant statybas, pačios ambrazūros buvo pritaikytos kuo idealiausiai šaudymui „Mauser“ šautuvais. Ambrazūros buvo įrengtos nustatant tokius kampus, kad iš vienos slėptuvės šaudymo angų nebūtų galima šaudyti į gynėją, stovintį prie kitos slėptuvės angos. Taip buvo norima apsaugoti besipriešinančių slėptuvių karius nuo apšaudymo iš priešų užimtos kurios nors slėptuvės. Visos slėptuvės, išskyrus dalinai pirmą, buvo gerai maskuojamos aplinkoje. Geresnei maskuotei buvo numatyta įtvirtinimų prieigas papildomai apželdinti žilvičiais, o vėliau kontroliuoti jų augimą, kad nebūtų sumažintas matomumas, šaudymo laukas ir pati objektų maskuotė. Prie geležinkelio tilto iki tol buvusius „blokhausus“ buvo nutarta likviduoti, kad jie prieš artilerijai nedemaskuotų tiltų ir pačių slėptuvių lokalizacijos.

Galima pastebėti, kad slėptuvės turėjo tam tikrą trūkumą, kurie paaiškėjo jau atliekant statybos darbus, tačiau nebuvo ištaisyti. Majoro J. Vitkaus 1938 m.

balandžio 11 d. raporte Inžinerijos bataliono vadui išdėstytos pastebėtos klaidos, kurių ateityje turėtų būti išvengta statant panašius objektus: 1) ambrazūrų aukštis nuo grindų tesiekė 1,16 m ir, atlikus bandymą praktikoje, buvo pripažintas per mažu, todėl ateityje rekomenduota aukštį padidinti iki 1,35 m; 2) slėptuvės aukštis viduje buvo per mažas – 1,85 m, ateityje numatyta daryti 1,90–1,95 m; 3) pildant panašius projektus, numatyta įrengti ventiliacijos angas (antroje ir trečioje slėptuvėse po pataisų buvo padaryta po 1 ventiliacinę angą); 4) rekomenduota ambrazūrose iš vidaus įrengti metalinius sklęščius; 5) siūlyta naudoti 1,5–4 cm skaldą, nes dėl tankaus armatūros tinklo naudota 2–6 cm skalda pasirodė per stambi .

Kariuomenės štabo viršininkas brigados generolas Jonas Černius 1938 m. gegužės 14 d. II-os pėstininkų divizijos vadui pranešė, kad Kariuomenės štabo vado įsakymu prie Jonavos tiltų pastatytų slėptuvių priežiūrą ir apsaugą iš Geležinkelių komendanto perimtų Jonavos įgula. Taip pat tiltų gynybai turėjo būti parengtas planas, pagal kurį numatytas tiltus ginti dalinys bet kuriuo metu turėjo būti pasirengęs užimti pozicijas slėptuvėse ir atremti priešų puolimą.

Iki šių dienų išliko tik pirmoji slėptuvė, todėl yra galimybė atlikti lauko tyrimus ir nustatyti 1938 metais *de facto* atliktus darbus. Būtina atkreipti dėmesį į pirmosios slėptuvės neatitikimą 1938 m. kovo 29 d. brėžiniui, kuriame atlikti papildomi žymėjimai ir priedašai žaliu rašalu, o prie majoro J.Vitkaus parašo paliktas priedašas: „Brėžiniuose žaliu rašalu parodyti faktinai įnešti pakeitimai“. Pirmoji slėptuvėje papildomai buvo įrengta ventiliacinė anga viršutinėje dalyje esančioje sienelėje prie bėgių bei viena papildoma ambrazūra šautuvui slėptuvės užnugariui apšaudyti. Tačiau į tilto pusę nėra nukreiptos lengvojo kulkosvaidžio ambrazūros, kaip pažymėta plane. Siena lygi, tiek iš išorės, tiek iš vidaus matomi vientisi klojiniams naudotų lentų įspaudai ir nepastebėta užtaisymo požymių. Priešingoje pusėje esančioje sienelėje žioja šaudymo anga, kuri turėjo būti skirta šaudyti šautuvu, tačiau, vėlesniu laikotarpiu praplatinta, galimai buvo perdaryta siekiant padidinti tiltą saugojusio būdinčio apžvalgos lauką. Iki mūsų dienų neišliko į tilto pusę nukreiptos lengvojo kulkosvaidžio ambrazūros, nes prie bėgių esanti gelžbetoninė siena buvo „atstumta“ toliau. Galima daryti prielaidą, kad sovietmečiu siena buvo atskirta nuo pagrindo ir šoninių sienų, išgriautos (apie metrą) šoninės sienos ir galinė siena pribetonuota iš

naujo tam, kad geležinkeliu gabenami stambiagabaričiai kroviniai nekliudytų slėptuvės. Atlikti pakeitimai matomi iš prie bėgių išlikusio gelžbetoninio slėptuvės pagrindo.